

Тимошук В.Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Організацію, психологію і тактику проведення судового огляду у криміналістичній літературі прийнято поділяти на три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний. Важливим в аспекті організації цієї процесуальної дії є підготовчий етап, який створює умови для подальшої продуктивної роботи. Цей етап забезпечує дотримання під час проведення судового огляду всіх вимог кримінально-процесуального закону, а також сприяє ефективному використанню криміналістичних прийомів і засобів виявлення та фіксації доказів, що сприятиме успішному судовому розгляду.

Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії.

Аналізований етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду.

До виїзду на місце судового огляду головуючий повинен вжити такі заходи: виокремити завдання, на вирішення яких спрямований запланований різновид судового огляду; визначити місце та час проведення судового огляду; обміркувати способи і засоби прибуття на місце судового огляду, розпорядитися про доставку обвинуваченого, який перебуває під вартою, з'ясувати можливість залучення пересувної криміналістичної лабораторії; вивчити літературу з тактики і психології огляду на місці, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також здійснити консультування зі спеціалістами з відповідних питань; окреслити коло суб'єктів, яких необхідно залучити до проведення судового огляду, та забезпечити їхній належний виклик; дати вказівку секретареві судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за їхнім місцезнаходженням; узгодити зі спеціалістом укомплектованість уніфікованої валізи з урахуванням як загальних вимог до проведення судового огляду, так і конкретних особливостей майбутньої процесуальної дії у цьому кримінальному провадженні; скласти план проведення огляду на місці або огляду речового доказу за місцезнаходженням.

Після прибуття на місце судового огляду на головуючого покладається: розпорядитися про видалення з місця огляду сторонніх осіб, недопущення проникнення їх на це місце, а також оточення певних ділянок місцевості; повідомити про продовження судового розгляду, необхідність дотримання розпорядку судового засідання; оголосити завдання і послідовність судового огляду; роз'яснити права, обов'язки спеціалісту, а також попередити його про юридичну відповідальність за відмову чи ухилення від виконання своїх обов'язків, якщо він вступає у процес на цьому етапі кримінального провадження; проінструктувати кожного з учасників цієї процесуальної дії про його роль у ній; перевірити наявність засобів, які покликані забезпечувати належне проведення ходу та результатів судового огляду, а за необхідності – прийняти відповідне рішення щодо поповнення нестачі; з'ясувати, чи внесені (ким, які саме, з якою метою) зміни в обстановку місця огляду з моменту проведення слідчого огляду або вчинення кримінального правопорушення (якщо це місце оглядатиметься вперше); за необхідності здійснити реконструкцію обстановки місця огляду, якій обов'язково має передувати допит як свідків спеціалістів та понятих, які брали участь в огляді місця події під час досудового розслідування, а також учасників події.

Система дій та рішень головуючого на цьому етапі судового огляду за функціональним призначенням є інформаційно-організаційними.

Ключові слова: кримінальне судочинство, судовий розгляд, тактика судового слідства, огляд на місці, огляд речових доказів.

Постановка проблеми. Організацію, психологію і тактику проведення судового огляду у криміналістичній літературі прийнято поділяти на три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний. Важливим в аспекті організації цієї процесуальної дії є підготовчий етап, який створює умови для подальшої продуктивної роботи. Цей етап забезпечує дотримання під час проведення судового огляду всіх вимог кримінально-процесуального закону, а також сприяє ефективному використанню криміналістичних прийомів і засобів виявлення та фіксації доказів, що сприятиме успішному судовому розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо підготовчий етап проведення огляду місця події одержав всебічне та повне висвітлення, то питанням систематизації рішень та дій під час судового огляду у кримінальному провадженні досі не приділено належної уваги. Спеціальних досліджень із цієї проблематики вкрай мало. До них належать праці Л.Ю. Ароцкера, Г.А. Воробйова, І.І. Когутича, О.Ю. Корчагіна, І.Х. Максимова та інших дослідників. Деякі автори розглядали підготовчий етап судового огляду в контексті висвітлення ширшої проблематики – криміналістичних і психологічних аспектів судового слідства (В.М. Бозров, Т.М. Карабанова, Ю.В. Корневський, О.О. Сичова, Т.Б. Чеджемов та ін.).

Такий стан речей є незадовільним, враховуючи те, що за допомогою судового огляду можна встановити або перевірити такі обставини, які неможливо з'ясувати за допомогою інших засобів доказування. Крім того, більшість із вищезазначених досліджень проведені вже достатньо давно, у зв'язку із чим у них з об'єктивних причин не враховані сучасні потреби та реалії судового провадження в суді першої інстанції.

Тож підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні потребує глибокого вивчення та якісно нового осмислення.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясування змісту підготовчого етапу проведення судового огляду у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії.

На відміну від слідчого, який проводив огляд місця події, суд та учасники судового провадження знають у загальних рисах, якими умовами характеризуватиметься здійснення огляду на місці. Однак вони все ж повинні бути готові до найрізноманітніших ситуацій. Це спонукає до ретельної

підготовки проведення судового огляду. Як справедливо зауважує А.М. Васильєв, така підготовка є нескладною та нетривалою у часі, але нехтувати нею не слід [1, с. 22].

Аналізований етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду.

До виїзду на місце судового огляду головуючий повинен вжити такі заходи.

1. Виокремити завдання, на вирішення яких спрямований запланований різновид судового огляду. Для цього потрібно дослідити та оцінити докази (наприклад, показання обвинуваченого, потерпілого, свідків, документи), що дасть можливість визначити обставини, які необхідно з'ясувати під час судового огляду. Так само оголошення та огляд документів, зокрема протоколу огляду місця події, сприятиме встановленню певних неточностей, суперечностей, прогалин у доказовому матеріалі, що можуть бути усунуті за допомогою судового огляду.

2. Визначити місце та час проведення судового огляду. Огляд на місці проводиться там, де відбулася подія, що є предметом судового розгляду. Натомість речовий доказ оглядається поза межами приміщення суду за його місцезнаходженням.

Головуючий має з'ясувати, які житлові будівлі, установи, дороги знаходяться неподалік місця судового огляду. Якщо ця процесуальна дія проводитиметься в нежитловому приміщенні, то доцільно також дізнатися графік роботи підприємства, установи, поверховість будівлі, наявність запасного виходу та інші необхідні відомості.

Обидва види судового огляду проводяться у денний час. Доцільніше планувати проведення цієї процесуальної дії на першу половину дня. Це зумовлено тим, що оглядом можуть охоплюватися значні ділянки місцевості, а для цього витрачається чимало часу. У зимовий період тривалість світлового дня невелика, тому під час проведення огляду на місці у другій половині дня може швидко сутеніти, що негативно позначиться на ефективності його проведення. Світлий період часу створює оптимальні умови для організації роботи, фіксації ходу та результатів судового огляду, сприяє всебічному, повному обстеженню обстановки, доброму орієнтуванню на місцевості.

Крім того, обираючи час огляду на місці, доцільно враховувати такі об'єктивні умови, як інтенсивність руху транспорту на відповідній ділянці дороги, проведення неподалік ремонтних

робіт та інші обставини, що можуть перешкодити його проведенню. Тож необхідно вибрати такий час, коли вказаних обставин не буде, або забезпечити тимчасове припинення руху на конкретній ділянці автошляху чи зупинення робіт на період проведення судового огляду.

3. Обміркувати способи і засоби прибуття на місце судового огляду, розпорядитися про доставку обвинуваченого, який перебуває під вартою, з'ясувати можливість залучення пересувної криміналістичної лабораторії.

4. Вивчити літературу з тактики і психології огляду на місці, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також здійснити консультування зі спеціалістами з відповідних питань (про послідовність дій на місці, про залучення осіб, які надаватимуть технічну допомогу, про можливість та порядок застосування технічних засобів тощо).

5. Окреслити коло суб'єктів, яких необхідно залучити до проведення судового огляду, та забезпечити їхній належний виклик. Після прибуття на місце огляду головуючий може дійти висновку, що коло учасників цієї процесуальної дії необхідно розширити. Для прикладу, залучити технічних помічників із метою переміщення вантажів, проведення розкопок тощо. У такому разі судовий огляд належить відкласти або зробити перерву в судовому засіданні.

6. Дати вказівку секретареві судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням.

7. Узгодити зі спеціалістом укомплектованість уніфікованої валізи (наявність фото-, відеоапаратури, засобів вимірювання та освітлення, пошукових засобів, набору для виявлення, фіксації та вилучення слідів, виготовлення копій, зразків об'єктів, засобів упаковки об'єктів, що вилучатимуться, тощо) з урахуванням як загальних вимог до проведення судового огляду, так і конкретних особливостей майбутньої процесуальної дії у цьому кримінальному провадженні.

Т.Ф. Дмитрієва у системі техніко-криміналістичних засобів, що використовуються під час огляду місця події, виділяє два рівні. На першому рівні за функціональною спрямованістю до них належать: а) техніко-криміналістичні засоби для виявлення слідів злочину та інших об'єктів; б) техніко-криміналістичні засоби для фіксації слідів злочину та інших об'єктів, виявлених за результатами огляду місця події; в) техніко-криміналістичні засоби для вилучення слідів злочину та

інших об'єктів, виявлених за результатами огляду місця події. Натомість другий рівень за об'єктами, для вилучення яких застосовуються техніко-криміналістичні засоби, охоплює: 1) засоби для виявлення слідів рук і ніг; 2) засоби для виявлення мікрооб'єктів; 3) засоби для виявлення об'єктів з металу; 4) засоби для виявлення неметалевих об'єктів; 5) засоби для виявлення аудіо-, відеозображень або фотозображень; 6) засоби для виявлення комплексу слідів [2, с. 92–96].

Вищенаведена система техніко-криміналістичних засобів може бути орієнтиром для головуючого в різноманітності таких засобів та їхнього підбору для вирішення конкретних завдань огляду на місці.

8. Скласти план проведення огляду на місці або огляду речового доказу за місцезнаходженням. Планом судового огляду є модель тих дій та рішень, які необхідно здійснити у зв'язку з його проведенням. У ньому мають бути відображені: завдання судового огляду, що підлягають вирішенню під час його проведення; місце та час судового огляду; його суб'єкти; заходи, що забезпечують належний порядок проведення судового огляду; де, ким та які дії проводитимуться; де мають знаходитися учасники судового огляду; технічні засоби, які використовуватимуться для фіксації ходу та результатів судового огляду; що саме буде фіксуватися, з якої точки, яким планом.

Після прибутті на місце судового огляду головуючий повинен:

1. Розпорядитися про видалення з місця огляду сторонніх осіб (які не є учасниками судового огляду, власниками чи володільцями об'єктів, в яких проводитиметься судовий огляд, та не виконують технічні функції), недопущення проникнення їх на це місце, а також оточення певних ділянок місцевості (наприклад, лісового масиву, житлового кварталу). Таке розпорядження дається співробітникам поліції.

2. Повідомити про продовження судового розгляду, необхідність дотримання розпорядку судового засідання; оголосити завдання і послідовність судового огляду; роз'яснити права, обов'язки спеціалісту, а також попередити його про юридичну відповідальність за відмову чи ухилення від виконання своїх обов'язків, якщо він вступає у процес на цьому етапі кримінального провадження; проінструктувати кожного з учасників цієї процесуальної дії про його роль у ній (що, коли робити, де знаходитися).

Спеціаліст може надати допомогу головуючому в роз'ясненні учасникам судового провадження

порядку пересування на місці огляду, правил поведіння з об'єктами, що підлягають огляду. Крім того, він пропонує головному плану своїх дій під час огляду на місці, що забезпечує виконання поставлених перед спеціалістом завдань, уточнює послідовність дій щодо фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а вилучення слідів та інших об'єктів.

3. Перевірити наявність засобів, які покликані забезпечувати належне проведення ходу та результатів судового огляду, а за необхідності – прийняти відповідне рішення (про оголошення перерви в судовому засіданні або про відкладення судового розгляду) щодо поповнення нестачі.

4. З'ясувати, чи внесені (ким, які саме, з якою метою) зміни в обстановку місця огляду з моменту проведення слідчого огляду або вчинення кримінального правопорушення (якщо це місце оглядатиметься вперше). Зміни до обстановки місця судового огляду зумовлюються атмосферними явищами, іншими природними процесами, діями людей, тварин, життєдіяльністю рослин тощо.

5. За необхідності здійснити реконструкцію обстановки місця огляду, якій обов'язково має передувати допит як свідків спеціалістів та понятих, які брали участь в огляді місця події під час досудового розслідування, а також учасників події.

Деякі дослідники заперечують можливість проведення реконструкції місця судового огляду, мотивуючи це тим, що реконструкція є елементом слідчого експерименту. На їхню думку, суд спочатку повинен провести і закінчити огляд, зафіксувати його результати, а потім переходити до експерименту як самостійної процесуальної дії [3, с. 206].

Із наведеним підходом навряд чи можна погодитися.

У криміналістиці під реконструкцією розуміють процес відтворення істотних, із погляду завдань розслідування, ознак відсутнього або такого, що змінився, об'єкта (оригіналу), пов'язаного з досліджуваною подією, за описами, зображеннями або рештками [4, с. 5]. Реконструкція дає широкі можливості у висуненні версій щодо відсутніх елементів події, сприяє у відновленні її деталей, дозволяє простежити зв'язки між наявними та уявними об'єктами [5, с. 12].

Будучи початковим етапом слідчого експерименту, реконструкція може бути тактичним прийомом інших процесуальних дій пізнавальної спрямованості – слідчого та судового огляду, пред'явлення для впізнання. Понад те, без про-

ведення реконструкції обстановки місця огляду неможливо виконати деякі завдання судового огляду, такі як: усунення неясностей під час проведення огляду місця події, перевірка показань обвинуваченого, потерпілого, свідків, з'ясування характеру і механізму дій учасників події, перевірка судових версій.

Під час огляду на місці може здійснюватися реконструкція обстановки та (або) окремих об'єктів, механізму події (відновлення початкового розташування предметів на місці події, розташування на відповідних місцях учасників та очевидців події, поновлення матеріальних засобів).

Обстановка місця події є цінним джерелом інформації, яка необхідна для пізнання суті досліджуваної події. У результаті змін, що вносяться до обстановки місця події, втрачається значна частина інформації про злочин та особу, яка його вчинила. Але обстановка на місці злочину ніколи не зникає повністю, безповоротно. Деякі елементи обстановки залишаються абсолютно невидозміненими (приміщення, ділянки місцевості тощо), інші – змінені – піддаються проведенню криміналістичної реконструкції [6, с. 163].

Належить розрізняти реконструкцію під час проведення судового огляду місця, що було об'єктом дослідження у стадії досудового розслідування, та місця, яке раніше не оглядалося.

Реконструкція проводиться на підставі показань свідків, які знають обсяг та характер змін, що відбулися, і порівняння цих показань із протоколом огляду місця події, фотографій, схем, якщо огляд місця проводився під час досудового розслідування. Реконструкція обстановки в місці, що раніше не оглядалося, здійснюється з урахуванням показань свідків та раніше витребуваних документів (для прикладу, з офіційного поверхового плану відповідної будівлі до і після перепланування) [7, с. 247].

Реконструкція полягає в поверненні меблів чи інших речей, винесених із приміщення, та розташуванні їх у попередньому порядку. За відсутності таких об'єктів їх можна замінити макетами, муляжами чи умовними зображеннями на картоні або папері. У випадку перепланування приміщення здійснити реконструкцію не видається можливим. Суду залишається лише достеменно з'ясувати та зафіксувати всі зміни, що відбулися, оскільки в іншому разі проведення огляду на місці втрачає сенс [7, с. 247].

У протоколі огляду місця має бути відображений не тільки сам факт реконструкції, але й те, на

підставі яких відомостей вона проводилася, які науково-технічні засоби застосовувалися, у чому вона полягала, умови її проведення та результати. Крім того, місце огляду має бути сфотографоване до та після реконструкції, а сам її процес – зафіксований за допомогою відеозапису. Це дасть можливість об'єктивно оцінити обставини, що викликали необхідність у реконструкції, та відповідність між первинною та реконструйованою обстановкою місця огляду [8, с. 127].

Система дій та рішень головуючого на цьому етапі судового огляду за функціональним призначенням є інформаційно-організаційними. Так, визначення завдань, на вирішення яких спрямований планований різновид судового огляду, місця та часу його проведення, дослідження спеціальної літератури, яка стосується предмета судового огляду, з'ясування факту внесення змін до обстановки місця огляду мають інформаційний характер. Натомість такі заходи, як формування складу часників судового огляду, вказівка секретарю судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за

їхнім місцезнаходженням, узгодження зі спеціалістом укомплектованості уніфікованої валізи, складання плану проведення судового огляду, розпорядження про видалення з місця огляду сторонніх осіб, повідомлення про продовження судового розгляду, перевірка наявності засобів, які покликані забезпечувати належне проведення ходу та результатів судового огляду, реконструкція обстановки місця огляду – належать до організаційних.

Після проведення усіх наведених дій та ухвалення рішень підготовчого характеру суд і учасники судового провадження можуть перейти до наступного (дослідницького) етапу, який полягає в безпосередньому огляді відповідного місця.

Висновки. Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії. Цей етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Кожна із цих стадій характеризується власним змістовним наповненням. Система дій та рішень головуючого на цьому етапі судового огляду за функціональним призначенням є інформаційно-організаційними.

Список літератури:

1. Осмотр места происшествия / Под ред. А.Н. Васильева. Москва : Госюриздат, 1960. 380 с.
2. Дмитриева Т.Ф. Криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия: монография. Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. 307 с.
3. Ульянов В.Г. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве (процессуальные и криминалистические аспекты) : дисс. ... докт. юрид. наук: уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. ун-т, Краснодар, 2002. 390 с.
4. Куванов В.В. Реконструкция при расследовании пре ступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.717 / Высшая школа МВД СССР. Москва, 1972. 16 с.
5. Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків : УкрЮОА, 1994. 20 с.
6. Экишева С.В. Проблемы применения криминалистической реконструкции при осмотре места происшествия. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2014. Выпуск 2. Часть 2. С. 159–167.
7. Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). Москва : Юрид. лит., 1972. 744 с.
8. Баев О.Я. Тактика следственных действий : учебное пособие. Москва : Юрлитинформ, 2013. 456 с.

Timoshuk V.E. PREPARATORY STAGE OF COURT INSPECTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The organization, psychology and tactics of judicial inspection in the forensic literature is divided into three stages: preparatory, research and final. Important in the aspect of organizing this procedural action is the preparatory stage, which creates the conditions for further productive work. This stage ensures that all requirements of criminal procedure law are adhered to when conducting a judicial inspection, and also facilitates the effective use of forensic techniques and means of detecting and recording evidence, which will facilitate a successful trial.

The preparatory stage of the judicial inspection begins from the moment of the decision on carrying out this procedural action.

The analyzed stage includes two stages: a) before departure to the inspection site (cabinet stage); b) upon arrival at the inspection site (field stage). The separation of these stages makes sense when the judicial inspection takes place outside the court premises.

Before going to the place of judicial inspection, the chairman must take the following measures: to identify the tasks to which the planned type of judicial inspection is directed; determine the place and time of the judicial inspection; to consider ways and means of arriving at the place of judicial examination, to arrange for the delivery of the accused in custody, to find out the possibility of involving a mobile forensic laboratory; to study the literature on the tactics and psychology of the on-site review, the fixation of the course and the results of this procedural action, as well as to consult with specialists in the relevant issues; outline the subjects to be involved in the judicial inspection and ensure that they are properly challenged; instruct the clerk (court clerk) to prepare the means necessary for the on-site inspection and judicial inspection of physical evidence at their location; to agree with the specialist on the completeness of the uniform suitcase, taking into account both the general requirements for judicial inspection and the specific features of future procedural action in this criminal proceedings; plan an on-site inspection or physical proof of location.

Upon arrival at the place of judicial inspection, the chairman shall be responsible for: ordering the removal of outsiders from the inspection site, preventing them from entering this place, as well as surrounding certain sections of the area; to inform about the continuation of the trial, the need to follow the order of the court session; declare the tasks and sequence of the judicial inspection; to clarify the rights, duties and responsibilities of the specialist, as well as to warn him of the legal responsibility for refusing or evading his duties if he enters the process at this stage of criminal proceedings; to inform each participant of this procedural action about its role in it; to check the availability of the means intended to ensure the proper conduct and results of the judicial inspection and, if necessary, to take the appropriate decision to fill the shortfall; to determine whether (by whom, for what purpose) changes have been made in the situation of the place of inspection since the investigation or the commission of the criminal offense (if this place will be viewed for the first time); if necessary, reconstruct the situation of the inspection site, which must be preceded by interrogation as witnesses by experts and witnesses who participated in the inspection of the scene during the pre-trial investigation and by the participants of the event.

The system of actions and decisions of the presiding judge at this stage of judicial inspection is informational and organizational.

Key words: *criminal proceedings, trial, tactics of judicial investigation, on-site inspection, physical evidence examination.*